

УДК 17.035.3

*ПІХОРОВИЧ Василь – старший викладач кафедри філософії, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», проспект Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна (fanja.new@gmail.com)*

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3168-8704>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154297>

## ЄВРОПЕЙСЬКА ТА АНТИЄВРОПЕЙСЬКА ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

***Анотація.** Автор статті доводить, що тенденція сучасної освіти до універсалізації і фундаменталізації є більш продуктивною, ніж до спеціалізації, оскільки освіта не може зводитися до передачі знань і формування вмінь та навичок. В основу вітчизняної системи освіти лягли кращі ідеї європейської філософії і так звані гумбольдтовські принципи, на яких ґрунтувалася західноєвропейська університетська освіта. Інакше кажучи, зараз ми під лозунгами наближення до Європи знищуємо систему освіти, засновану на кращих європейських зразках, замість того, щоб на її основі створювати освіту майбутнього.*

***Ключові слова:** гумбольдтовські принципи освіти, зняття розподілу праці, освіта, спеціалізація, політехнізм, розподіл праці, універсалізація, гар уеар.*

**Постановка проблеми.** В сьогоденній освіті очевидними є дві тенденції, які одна одну заперечують, – тенденція до спеціалізації, і тенденція до універсалізації. Зазвичай помічають тільки першу тенденцію. І навіть не помічають, як спеціалізація веде до самозаперечення, до необхідності фактично постійної «переспеціалізації». Адже вузькоспеціалізовані знання дуже швидко старішають. Доки підготовка фахівця буде завершена, його знання вже будуть неактуальними.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Як тільки на цей факт натикаються, впадають у ступор – аж до пропозицій

відмовитися від дипломів взагалі, як і від університетів у сучасному розумінні цього слова, а всю колишню вищу освіту звести до онлайнкурсів типу «Курсери», за допомогою яких люди будуть швидко опановувати спеціальності, що в даний момент користуються попитом на ринку праці [1].

Є, звісно, й опортуністичні варіанти на кшталт міждисциплінарного, трансдисциплінарного чи мультидисциплінарного підходу. Прихильники цієї точки зору нерідко починають із суперечок про те, яке з цих слів буде доречнішим для позначення нового підходу. Часто суперечками про слова все і закінчується, оскільки очевидно, що цей підхід зовсім не новий, і за ним приховується та сама подальша спеціалізація. І неважливо, чи йде мова про випадки на зразок біохімії, біофізики чи фізхімії, представники яких у своїй масі виявляються зовсім не тими вченими, які однаково добре знають кожну з цих наук, а ще більш спеціалізованими представниками одної з них, чи про «філософів та методологів науки», які бущім-то узагальнюють досягнення природничих наук: такого роду «міждисциплінарники», як правило, нічого не розуміють в ніяких науках, і передовсім – у філософії. Адже для філософії це азбука – що ніяке ціле, за винятком хіба що механічної системи, створеної людиною, не збирається з окремих частин, а навіть навпаки – будь-які частини завжди є продуктом диференціації цілого.

Так, наприклад, ті науки, з яких хочуть скласти між-, транс-, чи мультидисциплінарне ціле, самі є продуктом розподілу праці. Тому, якщо вам не подобається те, що вони втратили між собою зв'язок, і що їх представники давно не розуміють один одного, ви повинні потурбуватися про те, щоб усунути причину цього стану речей, тобто розподіл праці, інакше всі ваші зусилля будуть марні.

**Мета статті.** На основі дослідження історичних тенденцій розвитку європейської освіти показати, що вітчизняна система освіти має цілком добротну методологічну основу, спрямовану на планомірне зняття розподілу праці, і з цієї причини має дуже багато переваг над освітою, орієнтованою винятково на підготовку вузькоспеціалізованих фахівців.

**Виклад основного матеріалу.** Ті, хто ніякої іншої тенденції в освіті (і не тільки в освіті), окрім подальшого поглиблення

спеціалізації, не бачить і бачити не хоче, обуряться – хіба можна усунути розподіл праці, особливо сьогодні, коли обсяг знань подвоюється кожних два-три роки?! При цьому вони не думають про те, що подвоєння кількості знань зовсім не означає подвоєння їх якості, а подальша спеціалізація хіба що спричинятиме подвоєння нездатності кожним окремим вченим звести в одне ціле, тобто зрозуміти хоча б ті знання, які вже давно є.

Уже минуло більше десяти років, як в Україні почали дуже активно впроваджувати Болонський процес, однією з центральних ідей якого була саме вузька спеціалізація. Як мінімум, два випуски магістрів вчилися винятково в рамках болонської системи. Очевидно, що час підбивати підсумки. Але ніхто не поспішає цього робити. Спочатку про Болонську систему дуже багато говорили, а зараз практично не згадують. Пошук за допомогою Гугл видав останню статтю на тему болонської системи за 3 жовтня 2016 року. Називається вона так: «Болонська система “поукраїнськи”: мімікрія, лінь та відверта маніпуляція». Основна думка статті, винесена автором чи редакцією у «шпигель», звучить так: «Болонська система, за якою навчають нинішніх студентів, так і лишається радянською, хіба що декомунізованою. Головна проблема Болонського процесу в Україні – це відсутність реальної імплементації його положень. На практиці, за невеликим винятком, маємо лише поверхові та бюрократичні зміни у вищій освіті» [6].

Пафос статті зрозумілий – у провалі Болонського процесу в Україні винна радянська система освіти. Сперечатися в цьому з автором не будемо. Краще розглянемо його бачення того, в чому полягає суть радянської системи освіти. Він вважає, що вона характеризувалася «вузькопрофільною спеціалізацією вишів та факультетів, що унеможливило безболісний перехід на інший напрям підготовки». І тут будемо вважати, що він має рацію, оскільки така проблема в радянській освіті дійсно була, і вона тільки посилювалася. Але подивимося, що пропонується автором як альтернатива. Він виступає за те, щоб студенти могли вільно вибирати собі додаткові предмети, що, на думку автора, дало б їм можливість стати більш конкурентоспроможними на ринку праці, тобто оперативніше реагувати на зміни потреб цього ринку.

Здавалось би, усе правильно – такий фахівець однозначно буде мати переваги над вузькопрофільним фахівцем «радянського зразка». І дійсно, так і було б ... якщо б автор не навів приклад, який починався такими словами: «У верстальників уже згаданого Інституту журналістики існує поділ на дві групи: цифрову та книжкову верстку» [6].

Так от, в радянських ЗВО майбутнім верстальникам дійсно не надавали можливості вільно обирати собі предмети. Не давали з однієї причини: верстальник, або як тоді ще часто називали його, метранпаж, – це була робітнича спеціальність, яку освоювали або прямо в процесі роботи, або в ПТУ. Максимум – у технікумі. У цьому випадку це вже був не верстальник, а технічний редактор. Можна подумати, що в порівнянні з радянськими часами ситуація радикально змінилася у зв'язку з тим, що тепер використовується комп'ютерна верстка. Насправді ситуація якщо і змінилася, то хіба що в тому напрямі, що програми для верстки може легко освоїти чи не будь-який школяр. І освоївши цю програму, він буде прийнятий на роботу за цією нехитрою спеціальністю нарівні з випускником спеціального закладу вищої освіти.

Це яскрава ілюстрація тої особливості Болонського процесу, яку В. Бугров свого часу влучно назвав «технікумізацією та ПТУізацією університетів» [2, с. 8]. Шлях спеціалізації в університеті веде до різкого зниження рівня освіти і дійсно робить заклад освіти, який йде таким шляхом, непотрібним.

Адже те ж саме, що говорилося про верстальників, стосується і веб-дизайнерів, і програмістів, абсолютна більшість яких ніколи не закінчували ніяких спеціальних ЗВО.

От як, наприклад, відповідає Д. Волошин – кандидат педагогічних наук, автор монографії «Концепція безперервного навчання» на питання про те, в який заклад вищої науки йти, щоб отримати професію ІТ-шника?: «Ні в який» [3].

Але, на відміну від К. Бендукідзе, він не вважає, що університети не потрібні. Та потрібні вони, на думку автора, зовсім не для того, щоб дати людині вузьку спеціалізацію, яка зараз має попит на ринку, адже доки закінчиться курс навчання в університеті, який болонська система «роздула» до десяти років для тих, хто хоче пройти «повний курс болонської освіти», і до шес-

ти для магістрів (а традиційно склалося так, що бакалаврат ніхто вищою освітою не вважає), на ринку ця спеціальність уже не буде потрібна.

Д. Волошин висуває дуже цікаву ідею. Перш, ніж вступати до університету, людина повинна попрацювати в практичній сфері, зрозуміти, які власне знання їй потрібні, з якою професією вона хотіла б пов'язати своє життя. І, вважає він, це стосується не тільки професії програміста, а й, скажімо, економістів, менеджерів. Далі автор посилається, як це зараз ведеться, на західний досвід, де цей період «пошуку себе» називається «*gap year*». У радянській системі таких гарних назв, звісно, не було. Це називалося просто «стажем практичної роботи», але було чимось чи не загальноприйнятим. У будь-якому разі, «стажники» мали великі переваги перед вчорашніми школярами при вступі до закладів вищої освіти – вони приймалися туди «поза конкурсом».

Але нічого специфічно радянського в цій системі не було. Як не було нічого специфічно радянського в тому, що будь-який вузький фахівець, підготовлений радянським ЗВО, отримував фактично універсальну підготовку, яка дозволяла йому не тільки дуже швидко змінювати кваліфікацію, але й, залишаючись у власній сфері, за потреби опановувати на дуже високому рівні «сусідні» і не дуже сусідні професії. Це була далеко не ідеальна реалізація цілком європейського погляду на освіту, який почав формуватися практично відразу з появою сучасної європейської науки. Адже абсолютно всі, хто стояв біля її витоків, були людьми всебічно розвинутими. Наприклад, про Галілео Галілея у Вікіпедії пишуть, що він був фізиком, механіком, астрономом, філософом, математиком. І при цьому зауважують, що він досконало, тобто на найвищому на той час рівні, розбирався в музиці і малюванні. В цьому немає нічого дивного, адже довгий час музика вважалася розділом математики. Так, наприклад, у романі Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пагрюель», написаному за три десятиліття до народження Галілея, читаємо: «Гаргантюа вражав знаннями і в інших математичних науках, як-от, у геометрії, астрономії та музиці».

Список «професій» Ньютона за версією Вікіпедії короткий на один пункт. Його не назвали філософом. І це при тому,

що в наступному реченні говориться, що він є автором фундаментальної праці «Математичні начала натуральної філософії».

Власне, серед родоначальників класичної європейської науки чи не найвизначніше місце займають філософи – Декарт, Лейбніц, Бекон, Гоббс, Паскаль. Та й ті «отці-засновники» науки, хто не мав великих заслуг в галузі філософії, зовсім не були вузькими фахівцями. Наприклад, Р. Гук, у якого Ньютон «запозичив» закон всесвітнього тяжіння, і який паралельно з Гюйгенсом висловив ідею хвильової природи світла, своїми дослідженнями клітини багато в чому заклав основи сучасної біології, сконструював велику кількість наукових приладів, спроектував багато відомих архітектурних споруд.

Мабуть, тут річ не у філософії, адже в епоху Нового Часу було багато філософів за професією, які не тільки не внесли ніякого вкладу в розвиток науки, але й, навпаки, всіма силами чинили спротив цьому розвитку. Гадаю, що секрет був у тому, що і тих фундаторів європейської науки, які були філософами, і тих, які ними не були, об'єднувало те, що вони, кожен по-своєму, виявилися на передньому краї розвитку тогочасної суспільної практики.

Мабуть, що найкращу характеристику людям, про яких ми говоримо, і умовам, які їх породили, дав Ф. Енгельс у вступі до «Діалектики природи»: «Це був найбільший прогресивний переворот з усіх пережитих до того часу людством, епоха, яка потребувала титанів і яка породила титанів за силою думки, пристрасті і характеру, по багатосторонності і вченості. Люди, які заснували сучасне панування буржуазії, були всім чим завгодно, але тільки не людьми буржуазно-обмеженими. Навпаки, вони були більш-менш овіяні характерним для того часу духом сміливих шукачів пригод. Тоді не було майже жодної великої людини, яка не здійснила би далеких подорожей, не говорила би на чотирьох або п'яти мовах, не відзначалася б у кількох областях творчості... Герої того часу не стали ще рабами поділу праці, що обмежує, створює односторонність, вплив якого ми так часто спостерігаємо в їх наступників. Але що особливо характерно для них, так це те, що вони майже всі живуть у самій гущі інтересів свого часу, беруть живу участь у практичній боротьбі, стають на бік тієї чи іншої партії і борються хто словом і пером, хто мечем, а хто і тим, і іншим разом. Звідси та повнота і сила характеру, які

роблять їх цілісними людьми. Кабінетні вчені були тоді винятком; це або люди другого і третього рангу, або розсудливі філістери, які не бажають обпекти собі пальці. І дослідження природи відбувалося тоді в обстановці загальної революції, будучи саме наскрізь революційним: адже воно повинно було ще завоювати собі право на існування» [8, с. 346].

Як це не дивно, але сьогоднішні прихильники капіталізму, замість того, щоб розвивати кращі європейські буржуазні освітні і наукові традиції, рухаються у протилежному напрямку: «Наші часи щасливіші за давні, оскільки тепер налічують не одного, не двох, не сім мудреців, але в кожному місті їх, як худоби, цілі стада. І не дивно, що їх так багато, тому що їх роблять так легко. У храм доктора приходять юнак, щоб отримати знаки мудрості; його вчителі з любові або помилково прославляють його; сам він чваниться, натовп мовчить, друзі і знайомі аплодують. Потім, за наказом, він виходить на кафедру і, дивлячись на всіх з висоти, бурмоче щось незрозуміле. Тоді старші навперебій звеличують його похвалами, як ніби він сказав щось божественне. <...> Після здійснення цього з кафедри сходять мудрецем той, хто зійшов на неї дурнем, – дивовижне перетворення, невідоме навіть Овідію» [7, т. 2, с. 19].

Погодьтеся, що це дуже нагадує опис сучасної процедури захисту магістерської дисертації чи навіть дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата чи доктора наук, а між тим, ці слова належать Франческо Петрарці і описують не найкращі традиції Середньовіччя.

Виникає питання, чому замість того, щоб наслідувати кращі традиції буржуазної епохи в області розвитку науки та освіти, сучасне капіталістичне суспільство старанно відтворює ті традиції Середньовіччя, над якими сміялися вже сучасники?

Було б зрозуміло, якщо б було невідомо, в якому напрямі треба розвивати традиції буржуазної освіти. Але ж насправді це добре відомо, особливо професійним філософам.

Наприклад, у Фіхте ця думка виражена просто і ясно: «...нема ніяких часткових наук, є тільки частини одного і того ж науковчення...» [9, с. 34].

На основі цієї ідеї Ф.В. Гумбольдт формулює свої принципи так званого дослідницького університету, основним серед

яких є орієнтація університетської освіти на фундаментальну науку і її розвиток, а не просто на передачу уже готових знань, як це було в університеті середньовічному, і у жодному разі не слід орієнтуватися на професійні функції, які має виконувати людина після закінчення університету.

У якому напрямі рухатися, щоб реалізувати цю модель, вказує Г.В.Ф. Гегель: «Освіченими можна передовсім вважати тих людей, які здатні робити все, що вміють робити інші...» [4, с. 233]. Прихильники вузької спеціалізації дуже зрадіють гегелівському формулюванню, бо воно дасть їм можливість заявити, що це ж неможливо, щоб одна людина вміла все, що знають інші люди. Адже вміння вони собі мислять винятково як здатність виконувати певні більш чи менш механічні функції (наприклад, проводити обчислення чи, скажімо, програмувати, що теж є функцією механічною за своєю природою). Їм не спадає на думку, що практично всі ці функції можуть бути, а частково вже передані, машинам, а головним людським вмінням є вміння мислити, і ним бажано володіти всім людям. Причому треба вміти мислити не тільки так, як вміють сучасники, але ще й так, як це могли робити всі попередні покоління людей. Інакше мислення взагалі стане неможливим. Як ви собі уявляєте сучасного фізика, який не розуміє законів Ньютона? Або математика, який не засвоїв евклідової геометрії чи теореми Піфагора? Адже щоб вийти на нові рубежі мислення, треба спочатку подолати старі.

Тут ми натикаємося на ще один парадокс – що саме ідеалістична позиція дозволяє Фіхте і Гегелю сформулювати принципи дійсно наукової освіти, адекватні сучасному розвитку науки і техніки, передбачивши цей розвиток на століття вперед, а суто матеріалістична позиція Джона Локка, на якій ґрунтується сучасна освіта (Людина від народження є чиста дошка, на якій викладачі від імені природи і суспільства пишуть свої письменна), заводить систему освіти в глухий кут і заставляє її відтворювати найганебніші форми Середньовіччя.

Відомо, що Середньовіччя згубив розподіл праці, для подолання якого ця епоха не могла запропонувати адекватних форм, а капіталізм запропонував такі форми у вигляді машинної промисловості, з одного боку, і науки як універсальної продуктивної сили – з іншого.



На жаль, цей засіб виявився паліативним, і сьогодні ми знову стикаємося з поверненням до середньовічних форм розподілу праці вже в сфері самої науки, представники якої все менше нагадують ранньобуржуазних «титанів духу», а все більше ремісників і підмайстрів епохи середньовіччя. І без серйозної революції у сфері «духовного виробництва» вже явно не обійтися.

Зрозуміло, що усунути розподіл праці, який склався на сьогоднішній день у сфері науки та освіти, зразу неможливо, але ж це не привід для того, щоб взагалі не думати в цьому напрямі. Принаймі терміново треба усунути ті форми розподілу праці, які вже давним-давно застаріли. От, наприклад, така форма навчання, як лекція: викладач читає – студент записує, щоб потім вивчити напам'ять чи близько до тексту почуте на лекції і переказати викладачеві на семінарському занятті. Все це могло мати якийсь сенс у час появи цієї форми навчання, тобто в епоху Середньовіччя, коли ще не було книгодрукування, а була одна дуже дорога рукописна книжка, часто, кажуть, прикована до кафедри ланцюгом, щоб ніхто не вкрав. Професор її читав (звідси вираз – «читати лекції»), всі записували чи запам'ятовували. Але погодьтеся, що сьогодні, в епоху Інтернету, така «технологія навчання», коли професор читає свою лекцію з папірця (чи зараз – з презентації на екрані: аякже – не Середньовіччя ж у нас!), а потім перевіряє студентські конспекти чи студентську пам'ять, трохи застаріла. Студенти дійсно спокійно можуть знайти в Інтернеті ці знання самі і, якщо треба, роздрукувати тексти, а не переписувати їх від руки. Деякі викладачі впевнені, що, переписуючи рукою, студент краще запам'ятовує, адже включається не тільки зорова, але й м'язова пам'ять. Те, що студент, будучи під час лекції зайнятий чисто фізичною роботою переписування, не має часу на те, щоб думати, таких викладачів не цікавить. Мабуть, вони просто впевнені, що в їх лекціях думати просто нема над чим.

На цьому фоні й з'являються у радикальних реформаторів, таких як К. Бендукідзе, ідеї про те, що університети в старому сенсі непотрібні, що студент може замість того, щоб слухати посереднього професора у Львові чи Києві, послухати в Інтернеті лекцію професора з найкращого американського університету. Проблема тут полягає у тому, що такого роду реформатори мають дуже абстрактні уявлення як про освіту, так і про нові тех-

нології. Люди, які розбираються трохи глибше хоча б в одній із цих сфер, зовсім не спішать «закривати університети». Наприклад, навіть С. Джобс – і той розумів, що самі собою високі технології нічого не вирішують. Йому належать такі слова: «Найголовніше в освіті – це людина. Людина, яка розпалює у вас цікавість, яка годує вашу цікавість: комп'ютери не можуть дати вам цього» [5]. До речі, на відміну від більшості тих, хто ним дуже захоплюється, цей чоловік був не таким дурним. Наприклад, йому належить ще й така думка: «Я проміняв би всі свої технології на обід із Сократом» [5].

Можете не сумніватися, що Стів Джобс куди краще за інших знав, що дорожче на дешевше не міняють.

Реформаторам, як і поганим професорам, які читають лекції з папірця чи з презентації на екрані, навіть на думку не спадає, що освіта і передача знань – це далеко не одне і те ж. Що на лекції може відбуватися не просто передача знань тим чи тим способом, що там може відбуватися розумова робота, що студенти разом з викладачем можуть колективно розв'язувати ті проблеми, рішення яких немає в Інтернеті, і ці рішення не з'являться, якщо саме вони не візьмуться за ці задачі.

І це зовсім не обов'язково мусить відбуватися в американських університетах, а цілком може бути і у Львові, Києві чи в Івано-Франківську або Дрогобичі. Адже той факт, що brain drain іде з цих міст до Америки і Європи, а не навпаки, свідчить, як мінімум, про те, що тут ці brain'и звідкись ще такі беруться, а також про те, що там, куди вони «течуть», з цим є деякі проблеми.

Найголовніша проблема західної освіти в тому, що вона скерована на спеціалізацію, тоді як наша традиційно орієнтувалася на фундаментальні науки і на універсальність. У нас навіть вузькоспеціалізовані ЗВО завжди готували «універсальних спеціалістів» – якщо інженерів, то передбачалося, що кожен з них буде не просто інженером дуже широкого профілю, але в майбутньому і керівником якого завгодно рівня; якщо це був педагогічний ЗВО, то він готував передовсім інтелігента взагалі – представника всієї світової культури. Парадокс полягає у тому, що такий підхід не був придуманий у Радянському Союзі – в його основу лягли згадані вище гумбольдтовські принципи, на яких ґрунтувалася західноєвропейська, насамперед німецька універси-

тетська освіта. Все, що було додано до цієї системи в Радянському Союзі, це ідея політехнізму, передовсім загальної обов'язкової середньої політехнічної освіти, яка, зрозуміло, теж має європейське коріння.

**Висновки.** Підсумовуючи сказане, можемо констатувати, що зараз ми під лозунгами наближення до Європи радісно знищуємо залишки системи освіти може й недосконалої, але заснованої на кращих європейських зразках.

Звичайно, від радянської системи освіти зараз у нас мало що залишилось, але навіть дуже погана школа чи університет, які вчать думати, будуть значно ефективнішими за ті заклади освіти, які цього навіть не мають на меті, і замість мислення та здатності судження налаштовані на передачу готових відповідей на питання, формування навичок та вмінь. Тобто є велика різниця між тим, коли система освіти націлена на підготовку мислячої людини, і коли вона має своєю метою підготовку вузькоспеціалізованого фахівця, для якого все, що не стосується безпосередньо його майбутньої роботи, – зайве.

Держава, керівництво освітньої галузі, бізнес (у нас навіть ніхто не дивується, що вони складають єдине ціле) свій вибір зробили на користь спеціалізації, і зрозуміти їх мотиви дуже легко – так набагато дешевше. Тай мороки значно менше – робоча сила (вона ж – електорат), не здатна думати, значно зручніша за ту, у якої таку здатність, добре чи погано, але розвивали змалечку.

Та чи влаштовує така ситуація тих, хто ще не до кінця втратив здатність до мислення і, головне, тих, хто дуже ризикує її ніколи не набути, але кому, здогадуються вони про це чи не здогадуються, доведеться врегульовувати суперечності між викликаними до життя нестримним розвитком розподілу праці неймовірно могутніми продуктивними силами і зумовленою тим же розподілом праці нездатністю їх творців не те, що цими страшними силами розумно керувати, а просто нездатністю усвідомити навіть найближчі наслідки цього розвитку?

### Література

1. Бендукідзе К. Дипломи про вищу освіту нікому не потрібні. [Електронний ресурс] / К. Бендукідзе. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/1511.html>.

2. Болонский процесс: особый взгляд // Молодежный научно-популярный журнал «Пропаганда». – 2007. – № 2. – С. 7–13.
3. Волошин Д. «Делай как я»: нужно ли программисту высшее образование? [Электронный ресурс] / Д. Волошин. – Режим доступа : <http://www.forbes.ru/tehnologii/348395-delay-kak-ya-nuzhno-li-programmistu-vysshee-obrazovanie>.
4. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
5. Джобс С. Цитаты [Электронный ресурс] / С. Джобс. – Режим доступа : <https://ru.citaty.net/avtory/stiv-dzhobs/?o=new&page=4>.
6. Зубченко Я. Болонська система «по-українськи»: мімікрія, лінгвістична та відверта маніпуляція [Електронний ресурс] / Я. Зубченко. – Режим доступа : [http://ms.detector.media/mediaprosvita/education/bolonska\\_sistema\\_poukrainski\\_mimikriya\\_lin\\_ta\\_vidverta\\_manipulyatsiya/](http://ms.detector.media/mediaprosvita/education/bolonska_sistema_poukrainski_mimikriya_lin_ta_vidverta_manipulyatsiya/)
7. Корелин М.С. Ранний итальянский гуманизм и его историография. Критическое исследование : 4 т. / М.С. Корелин. – СПб. : Типография М. Стасюлевича, 1914. – Т. 2 : Франческо Петрарка. Его критики и биографы. – 255 с.
8. Энгельс Ф. Диалектика природы / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1960. – Т. 20. – С. 339–626.
9. Фихте И.Г. Сочинения : в 2-х т. / И.Г. Фихте. – СПб. : Мифрил, 1993. – Т. 1. – 687 с.

### References

1. Bendukidze, K. (n.d.). *Diplomy pro vyshchu osvitu nikomu ne potribni [Nobody needs higher education diplomas]*. Retrieved from <http://www.osvita.org.ua/articles/1511.html> [in Ukrainian].
2. Bolonskii protsess: osobyi vzgliad [Bologna process: a special look]. (2007). *Molodezhnyi nauchno-populiarnyi zhurnal «Propaganda» – Youth popular science magazine «Propaganda»*, 2, 7–13 [in Russian].
3. Voloshin, D. (2017). «*Delai kak ia*»: *nuzhno li programmistu vysshee obrazovanie?* [«*Do as I do*»: *does a programmer need a higher education?*]. Retrieved from <http://www.forbes.ru/tehnologii/348395-delay-kak-ya-nuzhno-li-programmistu-vysshee-obrazovanie> [in Russian].
4. Gegel, G.V.F. (1990). *Filosofia prava [Legal philosophy]*. Moscow: Mysl [in Russian].
5. Stiv, Dzh. (n.d.). *Tcitaty [Quotes]*. Retrieved from <https://ru.citaty.net/avtory/stiv-dzhobs/?o=new&page=4> [in Russian].
6. Zubchenko, Ya. (n.d.). *Bolonska sistema «po-ukrainsky»: mimikriia, lin ta vidverta manipulyatsiia [Bologna system «in Ukrainian»: mimicrii*

ry, laziness and outright manipulation]. Retrieved from [http://ms.detector.media/mediaprosvita/education/bolonska\\_sistema\\_poukrainski\\_mimikriya\\_lin\\_ta\\_vidverta\\_manipulyatsiya/](http://ms.detector.media/mediaprosvita/education/bolonska_sistema_poukrainski_mimikriya_lin_ta_vidverta_manipulyatsiya/) [in Ukrainian].

7. Korelin, M.S. (1914). *Rannii italianskiĭ gumanizm i ego istoriografiia. Kriticheskoe issledovanie. Tom 2: Franchesko Petrarka. Ego kritiki i biografy* [Early Italian humanism and its historiography. Critical study. Vol. 2: Francesco Petrarca. His critics and biographers]. (Vols. 1–4). Saint Petersburg: Tipografiia M. Stasiulevicha [in Russian].

8. Engels, F. (1960). Dialektika prirody [The dialectic of nature]. In K. Marks, F. Engels, *Sochineniia – Works* (2<sup>nd</sup> ed.). (Vol. 20, pp. 339–626). Moscow: Gospolitizdat [in Russian].

9. Fikhte, I.G. (1993). *Sochineniia [Works]*. (Vols. 1–2; Vol. 1). Saint Petersburg: Mifril [in Russian].

**PIKHOROVYCH Vasyl** – Senior Lecturer at the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Prospekt Peremohy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine ([fanja.new@gmail.com](mailto:fanja.new@gmail.com))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3168-8704>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154297>

## EUROPEAN AND ANTI-EUROPEAN TENDENCIES IN MODERN EDUCATION

**Abstract.** In today's education, there are two obvious tendencies that go against each other – the specialization tendency, and the tendency to universalization. We usually notice only the first tendency without noticing how specialization leads to self-denial, to the need for actually endless «re-specialization». After all, highly specialized knowledge is rapidly becoming out-of-date.

There are also opportunistic proposals such as interdisciplinary, trans-disciplinary or multi-disciplinary approaches in science. But in fact, interdisciplinary branches of science are even more specialized than classical disciplines. For example, biochemist and biophysicist are not at all the experts in biology, in physics or in chemistry. These scientists and others like them specialize in only one aspect on the border between classical disciplines. Going further, some radical reformers have come up with an idea that a university is not needed

in its former status and can be replaced by online courses and search engines on the Internet.

The author disagrees with this point of view and proves that education and transfer of knowledge are not the same things at all. He claims a lecture to be not just as the transfer of knowledge in one way or another, but as the mental work of the students with the teacher who can collectively solve those problems that have no solutions on the Internet. And the solutions will never appear unless these students take care of these tasks.

Another point of the article is that it is impossible to uncritically copy the Western educational standards since they are not always the best.

The paradox lies in the fact that such an approach wasn't invented in the Soviet Union – it was based on the so-called Humboldt principles. Also, the Western European education was based on these principles and, first of all, German university education. Only one thing was added to this system in the Soviet Union. And it is the idea of the polytechnic and, first of all, of the total obligatory secondary polytechnic education, which, of course, also has European roots.

In other words, now under the slogans of approaching Europe we are destroying a system of education based on the best European models, instead of creating the future of education on its basis.

**Keywords:** division of labor, education, Humboldt principles of education, gap year, the elimination of the division of labour, specialization, polytechnics, universalization.

*Одержано 28.08.2018*